

הארץ וקדושתה – לגזריה

- א. שנינו במנחות פ"ג ע"ב. „...כל הארצות היו כשרות אלא מכאן היו מביאין“ (העומר). ופירש רש"י: „כל הארצות שבארץ ישראל כגון יהודא ועבר הירדן והגליל כשרות“, וכן פרש"י בסנהדרין יא ע"ב דעומר בא מעבר הירדן, וכן משמע מדברי הרמב"ם פ"ז מתמידין ומוספין הלכה ה' דבאה מכל מקום.
- ב. ובר"ן נדרים כב. ד"ה „ההיא שעתא“ כתב: „דעבר הירדן לא נתקדשה להבאת העומר ולמקצת קדושות“. וכך מבואר מדברי הר"ן ר"ה בחידושי דף י"ג, גבי הא דבעי מיניה חברייא מרב כהנא, עומר שהקריבו ישראל בכניסתן לארץ, מהיכן הקריבוהו? ותמה הר"ן: דנימא דהביאו מעבר הירדן? ותירץ: דמצותו מיהודא. וצ"ע ביסוד פלוגתתן, דלכאורה מסוגיא דר"ה מוכרח כדברי הר"ן.
- ג. והנה הרמב"ם בפ"א מהלכות תרומות הלכה ב' כתב: „ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל, וזהו הנקרא כבוש רבים“.
- הרי כל עיקר גבולי ארץ ישראל הוי רק לגבי סדר קדימה בכיבוש, וכל זמן שלא כבשו, גם מה שהובטח לאברהם לא הוי א"י, דעכ"פ צריך קדושה ראשונה, ומה שכבשו הרי היא א"י גם אם לא הובטח. וזה נלמד מדברי הספרי סוף פרשת עקב הובא בתוס' גיטין ח.
- „כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו, לכם יהיה“, אמר להם: כל מקום שתכבשו חוץ ממקומות אלו הוא שלכם, הרי שכבשו חו"ל, מנין שמצוות נהגות שם? הרי אתה דן: נאמר כאן יהיה ונאמר להלן יהיה מה יהיה האמור להלן מצוות נהגות שם אף יהיה האמור כאן מצוות נהגות“ הרי שהכל בגדר א"י אם נכבש כדן, ועבר הירדן ודאי נכבש כדן.
- ד. ובבבא בתרא נו. „אמר רב יהודא אמר שמואל כל שהראהו הקב"ה למשה חייב במעשר, לאפוקי מאי? לאפוקי קיני וקניזי וקדמוני“ עיי"ש ברשב"ם דאף שהובטח לאברהם אבינו, ולעתיד לבא יחזירם לנו, לא יתחייב במעשר, וכאן צריך עיון, דוודאי מלך המשיח יכבוש כדן, ומהיכא תיתי דלא יתחייבו במעשר?
- ה. ואשר יראה בזה, דשונה היא קדושת הארץ המובטחת, מהארץ הנכבשת, דהארץ המובטחת קדושתה עצמית, ורק בחיוב לגבי מצוות הנהגות, יש תנאי דצריך כיבוש וחלוקה, אבל יסוד הקדושה מקדושת הארץ, מה שאין כן עבר הירדן דמצוות הנהגות שם, הם מדין כיבוש כיון דלא הוי מהארץ שהובטחה לאברהם. יסוד קדושתה הוי קדושה למצוות התלויות בארץ, וזה חפצא דקדושת הארץ — שלה קדושה לדינים. ולפי"ז מיושב שפיר הא דלא הביאו עומר מעבר הירדן, דלכאורה צ"ע, דמקשה בגמרא מהיכן הביאו העומר, אם תאמר דעייל נכרי „קצירכם“ אמר רחמנא? וצ"ע דתיפוק ליה דגדל בחו"ל! ומוכרח דאף דלא נכבשה, מכל מקום, הוי ארץ ישראל. ועיי"ש בתוס' בד"ה „ולא קציר נכרי“ דמבואר דהוי גדל בארץ ישראל, ובהכרח דהקידוש הוי רק תנאי להתחייב במצוות, אבל בעבר הירדן שכל קדושתה הוי קדושה למצוות, אם כן כל עוד שלא נתחייבו במצוות הוי בחו"ל, ולכן, לא שייך להביא עומר מעבר הירדן.

ו. ולפי זה אפשר דהר"ן בנדרים דפי' בדברי הגמ', לגבי הא ד'ונתן ה' לך שם לב רוגז', דא"ל עולא לר"י עדיין לא עברינון ירדנא, וזה שייך לקדושה עצמית של ארץ ישראל, ולכן פי' דלא נתקדשה להבאת העומר, היינו, מהא דלא הביאו העומר הראשון לעבר הירדן, הרי דלא נתקדשה קדושה עצמית, ומה שהכיבוש גורם לקדושה, „מכל אשר תכבוש“ זוהי רק קדושה לדינים, והיינו דהדינים הוי חפצא דקדושת הארץ, אבל לא שייך לקדושה הסגולית.

ז. ומה שרש"י פי' במתניתין דמביאין העומר מעבר הירדן, דאחרי שנכבשה ארץ ישראל המובטחת, שפיר קדושה גם עבר הירדן ומביאין משם העומר.

ח. והנה הרמב"ם פי"ג דשמיטה ויובל הלכה י"א—י"א כתב: „כל שבט לוי מוזהרין שלא ינחלו בארץ כנען... יראה לי שאין הדברים אמורים אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשנה בניהם ונתחלקה להם. אבל שאר כל הארצות שכובש מלך ממלכי ישראל הרי הנהנים והלויים באותן הארצות ובביתן, ככל ישראל“.

ובהשגות הראב"ד כתב: „אם כן לא יטלו בהם תרומות ומעשרות“. ועיין בכסף משנה דכתב דאין הכי נמי, וסוריא תוכיח, ועיין במשנה למלך שתמה דאדרבה! מכאן מקשה הראב"ד, דכל עיקר חיסרון דסוריא הוא בכיבוש שלא כדין היה, ומשמע דאם היה כדין היה מתחייב במצוות התלויות בארץ, ולפי דברי הרמב"ם תיפוק ליה דאהרן ובניו ושבט לוי נוטל נחלה וממילא ליתא לתרו"מ. ועיי"ש עוד דתמה דלכאורה רק הנתינה תלויה אבל לא ההפרשה, ובסוריא בעי ילפותא שיהא פטור גם מהפרשה, ותמוהים מאד דברי הכסף משנה.

ט. ובסנהדרין צ' ע"ב כתוב: מגין לתחית המתים מן התורה, שנאמר (במדבר י"ח) „ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן“ וכי אהרן לעולם קיים והלא לא נכנס לארץ ישראל שנותנין לו תרומה? היינו דתרומה נתחייבו בתר שכבשו וחלקו ובהכרח דלעתיד לבא, בני לוי יש להם נחלה בארץ. ולדברי הראב"ד והכסף משנה דהרמב"ם יודה, א"כ אין לעתיד לבא תרומות ומעשרות כלל, ואין לחלק בין אהרן לשבט לוי דיש לו לאו מיוחד. דהרמב"ם במצוות ל"ת ק"ע בספר המצוות, מבאר דהו לאו אחד עם כל בני לוי ומהיכ"ת דהרי יש בו צורך לעתיד לבוא.

י. והנה הרמב"ם בפרק א' דתרומות הלכה ב—ג' מבאר בדין כיבוש יחיד כפרש"י דצריך כיבוש של רבים, וכיבוש עבור יחיד אינו כיבוש לענין קדושה, וכתוס' דהחסרון בסוריא שדוד כבשו שלא כדין כי „סמך לפלטין לא הוריש“. וצ"ע דתיפוק ליה דלא הוי לכל ישראל.

יא. ואשר יראה בזה דשיטת הרמב"ם בכיבוש רבים דהוי כיבוש של כל ישראל, כיבוש זה צריך להיות כדין ובהלכות כיבוש, וכיון ד„סמך לפלטין לא הוריש“ הרי דחסר בכיבוש ישראל, היינו, דשיטת הרמב"ם דהא דלא הוריש כדין אינו טעם בפני עצמו אלא מימלא הוי כיבוש יחיד, ואפילו ע"י כל ישראל הוי כיחידים מרובים, אבל אינו כיבוש של ישראל.

יב. ונראה דבזה הוי החלוקה כחלוקת ביזה ולא כחלוקת הארץ, דלכאורה היה נראה דחלוקת נחלה שייך רק בארץ המובטחת, דבאה מכוח נחלה וחלוקתה, אבל בארץ ישראל ע"י כיבוש הוי כחלוקת ביזה.

יג. עוד נראה לומר דהא דמעכב בנתינת תרו"מ הוי רק בחלוקת הארץ, אבל

חלוקת ביזה שייך רק בביזה עצמו וכמו במדין דלא נטלו בביזה ונטלו מתנות אבל אינו מעכב בעיקר מתנות כהונה כי רק בארץ דחלוקה מכה נחלה ונצטוו ע"כ בני לוי שלא ינחלוה, והנחלה היא תמידית, אבל ביזה שייך רק לחלוקת הביזה.

ד. והנה הרי חזינו בעבר הירדן, דנטלו חלקם מעבר הירדן מורחה ולא נטלו חלקם בארץ, הרי זהו כחלוקת נחלה. ולכן נראה דהא דנטלו קודם חלוקת הארץ, שפיר הוי בגדר חלוקת נחלה, מכיון דעל ידי זה נתמעט חלקם בא"י המובטחת, אבל הא דחולקים בארץ הנכבשת אחרי חלוקת הארץ הוי רק בגדר חלוקת ביזה.

טו. ולפי"ז היה נראה לומר, דאין הכי נמי, בסוריא דלולא החסרון בדין כבוש הוי בגדר חלוקת נחלה, דודאי דהוי ממעט בחלק הארץ, כיון דהיה קודם חלוקה דהרי עוד סמוך לפלטינ לא הוריש, אבל אחר שהורישו כל ארץ כנען הרי זה כחלוקת ביזה, דבוזה לא יעכב רק בביזה עצמו וכמו במדין, אבל לא לגבי עיקר דין תרו"מ.

טז. והנה בקניזי דלעתיד לבא יהיו בידי ישראל נראה דעכ"פ יהיה רק בגדר חלוקת ביזה, ואף דהובטחה לאברהם מ"מ כיון דכבר נתחלקה הארץ, ומילפוטא ד, זאת הארץ אשר נשבעתי והרי הבטיח גם על קניזי וקניזי, אלא דנה יהיה רק בגדר של חלוקת ביזה, ובוזה כיון דשבת לוי יטלו חלקם הרי ממילא לפי הנחת הראב"ד לא יהא להם תרו"מ.

יז. אשר לפי"ז אפשר לומר בשיטת הכ"מ דאף דרק הנתינה תלויה בנטילת חלק אבל כיון שהוי רק מילפוטא דיהיה וכיון דנשתנה דינם לגבי נטילת הלויים חלקם, ולגבי נתינת תרו"מ א"כ סבר הראב"ד דליתא למילף גם לגבי עיקר חיוב תרו"מ, כיון דגם אם גילף יהיו חלוקים בדיניהם לגבי נתינת המתנות.

יח. ומיושב שיטת הכ"מ במה שכתב דסוריא תוכית, דשיטת הכ"מ כהרמב"ם, דגם אם סוריא תחלק לישראל הוי רק כחלוקת ביזה ולא כחלוקת הארץ. ובוזה יש נפק"מ כי לכאורה אם כל החסרון הוא משום, "סמוך לפלטינ לא הוריש", אחר שתכבש כל א"י כדין תתחייב סוריא, אמנם אם נאמר דהוי כחלוקת ביזה ומימלא יש לאהרון ובניו ולויים חלק, הרי דגם אח"כ לא יתחייבו בתרו"מ דתליא בנחלה וכדברי הראב"ד דהוי תנאי גם בחיוב וכמש"ג, דע"כ לא שייך לחלק בין חיוב ההפרשה לנתינה רק בארץ המובטחת, אבל בארץ ישראל ע"י כיבוש, דהוי מילפוטא ד, "יהיה" ואם אינה קדרשה לכל דיניה ליתא לילפוטא כלל, והרי הוכחתו של הכ"מ מסוריא דפטורה, גם אם הוריש כל ארץ ישראל.

יט. ולפי"ז קניזי וקניזי אף דהובטח לאברהם, אלא דאז יטלו הלויים חלקם כיון דהוי מדין חלוקת ביזה ומימלא דלא שייך חיוב תרו"מ, ונלמד מהא דב"ב נ"ו מילפוטא ד, "זאת הארץ". ועיין רש"י שופטים, דהביא בשם הספרי להזהיר על קניזי וקניזי וקדמוני, בהכרח שחולק על תלמחא דידן דלעתיד לבא נוטלים בני לוי חלק בארץ, ומספרי משמע דלא יטלו חלקם בארץ גם לעתיד לבא.

*

ובזה יתבאר הא דהוזוהרו ישראל על העריות ב, ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם". דלכאורה הוי חובת הגוף ואינן תלויות בארץ, ועיי"ש ברמב"ן עה"ת פרשת אחרי מות פרק י"ח פס' כ"ה. ז"ל: , והנה השם הנכבד הוא אלוקי האלוקים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעית הישוב, היא נחלת ה' מיוחדת לשמו לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל, בהנחילו

אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו, וזהו שאמר והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ". הארץ קדושתה עצמית כתרומת העולם, וכן עם ישראל תרומת העמים. עם המיוחד שמו מתקשר ומתדבק ביוצרו שלא ע"י אמצעי, גם ארצו מונהגת כביכול, ע"י הקב"ה בעצמותו יתברך ארץ אשר עיני ה' אלוֹקֵיךְ בה מראשית השנה ועד אחרית שנה ולכן תקיא כל חוטא ומטמא.

גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי ארץ ישראל ומנשקין אבניה ומתגלגלין על עפרה, וכן הוא אומר, "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", כל היצא לחו"ל כאילו עובד ע"ז שנאמר: כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' (רמב"ם הלכות מלכים) להתרחק ממקור שפע הקדושה כעובד ע"ז, ארץ אשר מונהגת ע"י הקב"ה בעצמו, כביכול, היא המסוגלת להתקרבות לבוראו ולדבקה בו.

ר' זירא כי הוה סליק לארץ ישראל לא אשכח מברא למיעבד נקט במצרא וקעבר, א"ל ההוא צדוקי, עמא פזיזא דקדמותו פומייכו לאדונייכו אכתי בפחזותיכו קיימתו, א"ל דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה אין מי יימר דזכינא לה, ופירש"י עמא פזיזא — עם בהול. והדברים תמוהים! וכי הקדמת נעשה לנשמע יש בזה משום בהילות? במסכת שבת פ"ח. "דרש ר' סימא: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו ששים רוביא של מלאכי השרת; לכל אחד ואחד מישראל, קשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע" והרי לא יתכן כתר עבור בהילות!.

ולהלן, אמר ר' אליעזר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצאה בת קול ואמרה מי גילה רז זה לבני שמלאכי השרת משתמשין בו דכתיב ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו, לשמוע בקול דברו, ברישא עושי והדר לשמוע... דומין לתפוח מה תפוח זה פריו קודם לעליו. אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע" הרי דהוי מעלה לישראל. והוא צדוקי דא"ל לרבא, "עמא פזיזא" מבורא בשבת דא"ל, "אנן דסגינן בשלימותא" ופרש"י "התהלכנו בתום לב", כתיב בן "תומת ישרים תנחם" הנך אינשי דסגן בעלילותא כתיב בהו, "וסלף בוגדים ישדם". ואילו ר' זירא לא אמר לו כלום אלא הסביר פזיזותו כביכול דוכתא דמשה ואהרן לא זכו.

אלא כך אמיתן של דברים, מי שרצון לו מלבד רצון בוראו, קדימת נעשה לנשמע פזיזות היא, אך למלאכי השרת ודומיהם, השמיעה היא רק עלה לפרי, הבחירה היא עלה לפרי, כי הדרגה העליונה היא הכרח הבחירה, היינו, "ובחרת בחיים".

בחירת הכרח מהכרח גדולתו יתברך, ואילו הבחירה היא העלה לפרי, עצם הבחירה שניתן לאדם מכסה את הפרי ומעלימה, כאילו, כביכול אדון הוא למעשיו. "תומת ישרים תנחם" אין לנו אלא רצונו יתברך והבא בעלילה מחפש הוא סבות ועלילות להצדיק רצונותיו, אבל רצון יש לו מלבד רצון בוראו, פזיזות היא לגביו גם לקבל רצון בוראו, פזיזותו של רבא בזה, "דיתבא אצבעתא דידה תותי כרעא וקא מיץ בהו וקא מבען אצבעתיה דמא לגבי הצדוקי פזיזות היא, ותשובת רבא הוי תשובה רק על הקדמת נעשה לנשמע, ואילו על פזיזותו, "דיתבא אצבעתיה תותיה כרעא"... לא השיב כלל.

בהקדמת הנעשה לנשמע אין הגוף אלא עלה לפרי, במדה והוא עלה לפרי, במדה והוא מפריע לפרי, אינו ולא כלום, ליחד חלק מכוח המחשבה וההגיון לגוף ולצרכיו, הרי שהפרי נהיה שומר לעלה, ולא כך היא דרכה של תורה, "תומת ישרים תנחם" —

זוהי הדרך הישרה שיבור לו האדם, כי הגוף הוא עלה לפרי.
ר' זירא בפזיוותו דנקט במיצרא ועבר, כאן לא הסביר ר' זירא אלא סיבת הפזיוות, ולא אמר כדברי רבא כי אינה פזיוות כלל אלא תום וישרות דרך. כאן הפזיוות היא עיקר גדול כי גם משה ואהרן הזכאים לא זכו, פזיוות זו בישוב הדעת הגדול ביותר. וכל כך למה? כי התורה במדת הקבלה הדבר תלוי, במדת ההתבטלות לרצון הבורא, אין הקדמת נעשה לנשמע פזיוות אלא תבונה יתירה במשמעות קבלת עול תורה. מעלתה של ארץ ישראל כמקום המתאים ביותר והמסוגל ביותר לקבלת התורה ולעבודת הבורא — סגולית היא. האל המסתתר, מתגלה לברואיו כאן בארץ החסד, חביבה עליו ארץ ישראל וחביביו עליו ישראל, ובהזדוג העם הנבחר עם הארץ הנבחרת, יש מקום להתגלות ולתקון עולם במלכות שדי.

אין כאן ממשמעות „קבלה“. כאן יש צורך בהזדוגות גרידא, הזדוגות הבן לעם הנבחר, עם הארץ הנבחרת, הפזיוות והבהילות היא הדרך ההגיגית ביותר לעומת קבלת התורה שמהותה קשורה בדעת, אלא שיש שוני בתפיסת מהותה של קבלה. הצדוקי מבין קבלה בבחינת מקבל, וגם אחר שקבל הוא עדיין מקבל, ואילו רבא מבאר לו, קבלת התורה קבלה, בבחירה זו רק העלה מהותה של הקבלה, ביטול העצמיות היינו, ביטול רצונו לרצון בוראו, האדם רק כלי להתגלותו, כביכול, וכל עיקר להסיר העלה ולהיות בחינת מלאכי השרת, כמוכרחים ע"י ההכרה הגדולה בגדולתו יתברך. „והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי כל הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי“ ופרש"י: „אל תרע עיניך בה, שאינך שלך“. אין הארץ קנין לאדם אלא מקום ישיבה במדה ומזדוג לארץ ע"י עשיית רצון בוראו, אין ארץ ישראל אלא במדה ומהות אמצעי להשגת השלמות והזכות, מושגים קנייניים מתיחסים לארץ הזאת, אל ירע בעיניך בצמצום הקניינים הרכושניים. נצטוו ישראל על המצוות התלויות בארץ, כהעמקת התודעה במהותה של הארץ הנבחרת לעם הנבחר, „והארץ תעזב מהם ותירץ את שבתותיה“ האדם שאינו מקיים חובות הגוף, עריות, ע"ז, הארץ מקיאה אותו, אינו ראוי להזדוג עם ארץ נבחרת זו. אי שמירת השביעית היא פגימה בארץ הנבחרת, „הארץ תעזב מהם“ כשהארץ נפגמת בקדושתה מתרופף הקשר בין העם לארצו. בגלל סילוף המושג היא נעזבת, אין בקדושתה כדי להקיא את הגוף הזר מתוכה, כי שוב אין היא בקדושתה, אלא נעזבת מהם, שוב אין הם משלימים אחד את משנהו.

הקדושה מקורה בבחירת הקב"ה בעם הנבחר ובארץ הנבחרת, והמצוות התלויות מהוות מבע לתכונתה המיוחדת, וכל סטיה מדרך זו היא בחינת החנפת הארץ, אין הארץ מתקיימת אלא לפי נטיתה הטבעית — משכן לאדם העובד את בוראו, הקב"ה מתגלה גם בחומר ובחיי העולם הזה, „אל מסתתר“ ובטבע מתגלה, שולח מים על פני חוצות למטר השמים תשתה מים, יכול העם הנבחר לכבוש ארצות ככל שיכבוש, אבל רק אחרי כבוש הפלטין כשעם ישראל מושלם — הגיע לשלמותו, אחר שהזדוג עם ארץ החסד, השפע והגילוי, רק אז „כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיו“.

גם היא ארץ ישראל, העם כעם שלם ששכנו בארץ הנבחרת, בכוחו לקדש כל הארצות, שהם טופח על מנת להטפח, „ככל הנוגע יקדש“, כל עוד לא כבשו פלטין של מלך, אין העם בקדושתו יכול לקדש ארץ העמים, ורק ע"י הקדושה השלמה כעם בארצו של הקב"ה, כל שבא במגע עם עם זה יקדש.